

ӘОЖ 343.3/.7

Е.С. Белгібеков

І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті, қылмыстық-құқықтық пәндер кафедрасының аға оқытушысы, Қазақстан, Талдықорған қ.
E-mail: b.erbosin@mail.ru

Ұйымдасқан қылмыстылықтың қазіргі таңдағы көрінісі

Ғылыми жұмыстың мақсатына сәйкес ұйымдасқан қылмысты анағұрлым тиімді түрде алдын алу және оған қарсы күрес ісіндегі ынтымақтастыққа жәрдемдесу болып табылады.

Түйін сөздер: ұйымдасқан қылмыстар, ұйымдасқан топ, экономикалық қылмыстар, сыбайлас жемқорлық.

E.S. Belgibekov

Translation direction is not correct

In the article general объекты is considered overcome by the organized crime in Republics of Kazakhstan and counteractions at the level of public organs.

Keywords: Organizational crimes, organizational criminal group, economic crimes, corruption crimes

Е.С. Бельгибеков

Состояние организационных преступлений на современном этапе

В статье рассмотрены общие объекты, охваченные организованной преступностью, в Республике Казахстан и противодействия на уровне государственных органов.

Ключевые слова: организационные преступления, организационная преступная группа, экономические преступления, коррупционные преступления.

Қазақстан Республикасы қоғамы үшін ұйымдасқан қылмыстылық ұғымы салыстырмалы түрде жаңа пайда болған ұғым, бұрынды ол тек маман криминологтарға ғана белгілі болған және ол туралы мәліметтер қоғамнан жасырын түрде ұсталған. Қайта құру кезеңі ұйымдасқан қылмыстылықты күресуге мүмкіндік берді. Ол әлеуметтік-құқықтық құбылыстың қоғамға ашық енуі қоғамдық сана үшін байқалмай қалмады. Зерттеу көрсеткендей, ұйымдасқан қылмыстылық орын алып, өзінің қоғамдағы орнына ие екендігін мойындатпай қоймады, себебі ұйымдасқан қылмыстылықты заңдастыруға талпынған үрдістер де жүріп жатыр және ол қоғам мен мемлекеттің барлық салаларын бақылауға алуға

бағытталған. Ұйымдасқан қылмыстылықтың құқыққа қайшы қызметі мемлекеттік билік негіздерін шайқалтып, қоғамдық қауіпсіздікке қол сұғу қаупін төндіріп отыр. Сондықтан ұйымдасқан қылмыстылыққа қарсы тұру бойынша ең қатаң шаралар қолдану қажет және ең қысқа мерзімдерде, себебі қазіргі кезде ұйымдасқан қылмыстылық өршіп бара жатыр.

Бүгінгі таңдағы заңдарға сәйкес ұйымдасқан қылмыстылықтың екі нысаны бар: ұйымдасқан топ және қылмыстық қауымдастық (ұйым).

Егер ол бір немесе бірнеше қылмысты жасау үшін алдын ала біріккен тұрақты тұлғалар тобымен жасалса, ҚР ҚК-нің 31-бабының 3-бөлігіне сәйкес қылмыс ұйымдасқан топпен жасалған

болып саналады. Сөйтіп, заңда қылмыстың ұйымдасқандығына қоса оның тұрақтылығы және мақсаты сияқты белгілері келтірілген.

Егер ол ауыр немесе аса ауыр қылмыстарды жасау үшін құрылған, бірігіп ұйымдасқан топпен немесе сол мақсаттарда құрылған ұйымдасқан топтар бірлестігімен жасалса, ҚР ҚК-нің 31-бабының 4-бөлігіне сәйкес қылмыс қылмыстық қауымдастықпен (ұйыммен) жасалған болып табылады.

Қылмыстық қауымдастық (ұйым) ұйымдасқан топтан бірігіп ұйымдасу белгісімен және мақсаты бойынша (ауыр және аса ауыр қылмыстарды жасау үшін құрылу) ажыратылады. Қылмыстық қауымдастықтың (ұйымның) әдетте ұйымдасу деңгейі жоғары және жекелеген қылмыстық бірлестіктер немесе ұйымдасқан топтардан құралады [1].

Ұйымдасқан топқа және қылмыстық қауымдастыққа (ұйымға) Ресей Федерациясы Қылмыстық кодексінің 35-бабының 3 және 4-бөліктерінде нақ осындай анықтама беріледі.

Дегенмен ТМД-ның барлық елдерінің қылмыстық заңнамасы ұйымдасқан қылмыстылықты анықтаудың бұл жолымен кеткен жоқ.

Мәселен, Украина қылмыстық заңы ұйымдасқан қылмыстылыққа біршама басқалай анықтама берген. Егер дайындауда немесе жасауда белгілі бір қылмысты немесе бір жоспармен және топтың барлық қатысушыларына белгілі сол жоспарды жүзеге асыру үшін топ қатысушылары қызметтерін бөлумен біріккен өзге қылмыстарды жасау үшін алдын ала тұрақты ұйымға біріккен бірнеше тұлғалар (үш және одан көп) қатысса, Украина ҚК-нің 28-бабының 3-бөлігі бойынша қылмыс ұйымдасқан топпен жасалған болып саналады.

Егер оның мүшелері немесе құрылымдық бөлімдері алдын ала сөз байласу бойынша ауыр және аса ауыр қылмыстарды бұл ұйым мүшелерімен тікелей жасау, өзге тұлғалардың қылмыстық қызметін үйлестіру мен басқару немесе қылмыстық қауымдастықтың өзінің және өзге қылмыстық топтардың қызмет етуін қамтамасыз ету мақсатында біріккен бірнеше тұлғалардың (үш немесе одан көп) тұрақты иерархиялық бірлестігімен жасалса, Украина ҚК-нің 28-бабының 4-бабы бойынша қылмыс қылмыстық қауымдастықпен жасалған болып есептеледі.

Д. Алешин пікіріне сәйкес украиналық заңғарушы позициясы бұл жағында тиімдірек

болып табылады. Мұндай шешім негізіне тек қана заңнаманы талдау мен елдің қылмыстық заңнамасының теориялық негіздері, Украина сот тәжірибесін жалпылау ғана емес, сонымен қатар шетелдердің істегі қылмыстық заңнамасын салыстырмалы талдау, ұйымдасқан қылмыстылықпен күресу саласындағы халықаралық нормативтік-құқықтық актілерді талдау және әлеуметтік, психологиялық ғылымдар мәліметтері салынды [3].

Бұл жерде Д. Алешин 2000 жылдың 12-15 желтоқсанында итальяндық Палермо қаласында өткен трансұлттық ұйымдасқан қылмыстылыққа қарсы өткен конференцияда қол қойылған БҰҰ Конвенциясына сүйенеді. Ұйымдасқан қылмыстылықтың сандық құрамы арнайы комитеттің жұмысы барысында жан-жақты қарастырылған, нәтижесінде ұйымдасқан топты үш немесе одан да көп тұлғалар құрай алады деген қорытынды жасалған.

ҚР қылмыстық заңнамасы бойынша ұйымдасқан қылмыстық топ екі тұлғадан тұра алады және оны жалпы қылмыстық істер бойынша сот тәжірибесі растайды.

Маман-криминалистермен берілетін ұйымдасқан қылмыстылық анықтамалары ішінде Б. Нұрғалиев және В. Татарян берген анықтама неғұрлым толық болып табылады. Олардың ойынша, ұйымдасқан қылмыстылықтың көрінісіне жататын қылмыстар ретінде ҚР ҚК-мен қарастырылған ұйымдасқан, жай топпен қылмыстық қауымдастықпен немесе ұйыммен жасалған барлық қасақана қылмыстарды жатқызуға болады, егер олар:

- мемлекеттік органдардың, кәсіпорындардың, мекемелердің, ұйымдардың немесе жергілікті өзін-өзі басқару органдарының лауазымды тұлғаларының өкілеттіктерін пайдалана отырып, жасалса;
- экономикалық немесе өзге қызметті монополизациялаумен ұштасса;
- оқ-қаруын, оқ-дәрілерді және адамдарға зиян келтіруге арналған өзге заттарды пайдалану арқылы жасалса;
- шетелдегі қылмыстық байланыстарды пайдаланумен ұштасса;
- ұйымдасқан қылмыстық қауымдастықтың қылмыстық табыстарын заңдастыру және көбейтумен ұштасса;
- ұйымдасқан қылмыстық қызмет фактілері бойынша анықтама немесе тергеу жүргізетін лауазымды тұлғаларға қарсылық көрсетілсе [5].

ҚР ҚК-нің 235-бабына сай аталған қылмыс құрамының қоғамға қауіптілігі күшіне орай бұл бап бойынша қылмыстық жауапкершілік ұйымдасқан топты, қылмыстық қауымдастықты құрған сәттен бастап аяқталған болып табылады. Сондықтан оның құрамында әртүрлі қылмыс жасаған тұлғалар әрекеттері ҚК-нің сәйкес баптары бойынша жеке саралануы керек.

ҚР Жоғарғы Соты 21.06.2001 күнгі “Бандылық және өзге қатысушылықта жасалған қылмыстар үшін жауапкершілік жөніндегі заңдарды соттардың қолдануы туралы” нормативтік қаулысында келесі түсіндірме береді: Егер ол қылмыстар оның ниетімен қамтылса, “ҚК-нің 31-бабының 5-бөлігінің талаптарына сай ұйымдасқан қылмыстық топты, қылмыстық қауымдастықты және банданы құрған, оған басшылық еткен тұлға әрекеттері ұйымдасқан қылмыстық топпен, бандамен немесе қылмыстық қауымдастықпен жасалған қылмыстар үшін жауапкершілікті көздейтін 235-баптың сәйкесінше 1-ші немесе 2-ші бөлігі немесе 237 баптың 1-ші бөлігі бойынша саралануға жатады [4]. Егер ұйымдастырушы қоса орындаушы болып табылмаса, қылмыстық кодекстің сәйкес бабы бойынша саралау 28-бапқа сілтемемен сараланады.

Бандамен немесе қылмыстық қауымдастықпен жасалған қылмыстарға тікелей қатысқан ұйымдастырушы немесе банда не ұйымдасқан топ жетекшілерінің әрекеттері 235-баптың 3-ші бөлігі немесе 237-баптың 2-ші бөлігі бойынша қосымша саралануға жатпайды.

Қылмыстық қауымдастық немесе банда мүшелері әрекеттерін сәйкесінше 235-баптың 3-ші бөлігі немесе 237-баптың 2-ші бөлігі бойынша, сонымен қатар жасауына немесе дайындалуына қатысқан қылмыстар Ерекше бөлімнің сәйкес баптары бойынша сараланады.

Ұйымдасқан қылмыстық топқа қатысу өздігінен жауапкершілікке алып келмейтін болғандықтан, ұйымдасқан қылмыстық топ мүшелерінің әрекеттері жасауына немесе дайындалуына қатысқан қылмыстар Ерекше бөлімнің сәйкес баптары бойынша сараланады”.

Сонымен, ұйымдасқан қылмыстық топ немесе қылмыстық қауымдастық құрамында қылмыс жасау 235-бап бойынша және нақты жасаған қылмысы үшін жауапкершілік көздейтін Ерекше бөлімнің бабы, қылмыстар жиынтығы бойынша саралауда белгіленуі керек.

ҚК-нің 235-бабының 1, 2, 3 бөліктермен қылмыс субъектілері ретінде 16 жасқа толған есі дұрыс жеке тұлға болады. 235-баптың 4-бөлігінде арнайы субъект қарастырылған қызмет жағдайын пайдалану, ол қылмыс құрамын сараланған етеді. Сөйтіп, заң шығарушы ұйымдасқан қылмыс мүддесінде қызметтік жағдайын пайдаланатын тұлғалар үшін қатаң жауапкершілік көздеген.

Криминологиялық тұрғыдан қарағанда ұйымдасқан қылмыстылықтың келесі нысандары орын алады:

– белгілі бір аймақта әрекет ететін ұйымдасқан топтар. Олар жалпы қылмыстық істермен айналысады, олардың жетекшілері, беделге ие және бұрын сотталған да, сотталмаған да болуы мүмкін.

– белгілі бір аймақта орналасқан және жалпы қылмыстық істермен қатар экономика саласындағы қылмыстарды жасаумен айналысады және шенеуніктермен жемқор байланыстары бар. Ондай топтар мүшелері қатарына іскерлермен, яғни кооперативтер, кіші кәсіпорындар, бірлескен кәсіпорындар, мемлекеттік кәсіпорындар және өзге де ұйымдар басшыларымен қатар жалпы қылмыскерлер де кіреді. Ол топтар коммерциялық ұйымдардың және олардың басшыларының пайдақорлық және экономикалық мүдделеріне негізделген аймақаралық байланыстарға ие болады. Топ жетекшілері билік орындарында жауапты қызметке де ие болатын, бұрын сотталған не сотталмаған беделді тұлғалар болады.

– бас бостандығынан айыру орындарында әрекет ететін ұйымдасқан топтар. Ол топтар сотталғандар арасында ұры заңдарын енгізу бойынша жұмыстар жүргізеді, жазасын өтеп жатқандарға, түзеу мекемесінің персоналына қарсы қылмыстардың жасалуын ұйымдастырады және кейіннен оларды қорқыту, шабуылдау арқылы қылмыс жасау үшін пайдаланады.

– қылмыстарды аймақаралық байланыстарды қолдана отырып, жасау үшін арналған ұйымдасқан топтар. Топтар әртүрлі мекен тұрғындарынан құралады.

– “гастролер” деп те алатын ұйымдасқан топтар. Ол топтарға өзге аймақтарға шығумен ұштасқан қылмыстар жасаған тән. Топтар жергілікті қылмыстық топтар және заңдағы ұрылармен байланыста болады. Оларға келесі қылмыстық қызмет тән: ұрлық, тонау, қарақшылық, қорқытып алушылық, кісі өлтіру.

– көлікте әрекет ететін ұйымдасқан топтар. Олар жалпы қылмыстық және экономика саласындағы қылмыстарды жасайды.

– бандылық бағыттағы ұйымдасқан топтар. Олар қаруланған, көліктері, байланыс құралдары бар, аса қатыгездікпен сипатталады. Ол бандылық құрылымдар аса қоғамдық қауіптілікке ие.

– халықаралық байланыстары бар ұйымдасқан топтар. Ол топтар Қазақстанда орналаса отырып, өзге шетелдермен байланыста болады. Ол бірлескен топтар үшін сипатты белгісі: отандық және шетелдік көліктерді ұрлау, есірткі саудасы, қаруды саудалау, пәтер тонаулары және қарақшылықтар.

Ауғанстанда, Солтүстік Кавказда әскери операцияларға, Қазақстан шекараларына жақын орналасқан аймақтардағы шиеленістердің болуына байланысты Қазақстанды Еуропаға адамдарды заңсыз өткізу аймағына айналдыру талпынысы орын алуда.

Адамдарды заңсыз тасымалдау өзінің қатыгездігіне қарамастан, саудалаушыларға және қылмыстық синдикаттарға үлкен пайда алып келетін ауқымды бизнеске айналуда. Ондай тасымалдаулармен айналысатын қылмыстық топтар өте икемді, жаңа мән-жайларға тез икемделе алады, жақсы ұйымдасқан және бүркемеленген. Қазақстан ортаазиялық аймақтағы аумағы бойынша ірі мемлекет, бес мемлекетпен ортақ шекараға ие. Ол Азиядан есірткіні, алдымен, еуропалық елдерге, одан әрі қарай бүкіл әлемге таратудың транзиттік коридорына айналған. Сарапшылардың бағалауы бойынша, Қазақстанда алынатын есірткі заттарының 80 пайызына жуығы шетелдік тегі бар. Барлығын алғанда, Қазақстан арқылы есірткіні тасымалдау масштабтары жыл сайын 100-150 тоннаға бағаланады.

Құқық қорғау жүйесін реформалау-Қазақстанның 2020 жылға дейінгі дамуының негізгі факторларының бірі Президент Н.Ә. Назарбаевтың «Жаңа онжылдық-жаңа экономикалық өрлеу-Қазақстанның жаңа мүмкіндіктері» атты Қазақстан халқына Жолдауында келтірілген реформаның мақсаты-ішкі істер органдарының, соның ішінде есірткімен күрес және оның алдын алу бойынша маманданған мекемелердің қызметін бағалау критерийлерінің түбегейлі өзгеруін талап етеді және олардың жұмыстарының нәтижесін қоғам өзі бағалайтындығы айтылған.

Халықаралық қылмыстық топтар тарапынан Қазақстанға қызығушылық, алдымен, оның ерекше геосаяси орналасуына, кеден және шекаралық бақылауды ұйымдастырудағы мәселелердің жетілмегендігі, визалық режим ерекшеліктеріне, миграциялық үрдістер күшеюіне, құқыққорғау органдарының өзара әрекеттестігінің қалыптасқан механизмінің болмауына байланысты орын алады.

Ұйымдасқан қылмыстылықтың криминалдық әсер ету салаларына келер болсақ, бүгіндері ол қандай да болсын пайда алып келетін әлеуметтік қызметтің барлық салаларына еніп кетті. Қылмыстық қызметті жүзеге асыру барысында ол мемлекет және қоғам мүдделеріне үлкен нұқсан келтіруде.

Ұйымдасқан қылмыстылықтың әсер ету саласында шаруашылық субъектілері, олардың ішінде, банктер, биржалар, мемлекеттік сектор кәсіпорындары бар. Аудандарда, қалаларда, базарлардың барлық сатушылары, автокөлік импортерлары, киоск, магазин, ресторан, кафелердің барлығына жуық иелері кіреді, олар белгілі бір ұйымдасқан топтарға салық төлеп отырады. Көптеген жерлерде кәсіпкерлер магазин немесе киоск ашу үшін қылмыстық топтардан рұқсат алу керектігі жөніндегі жазылмаған тәртіп орнатылған.

ҚР Жоғарғы Соты 21.06.2001 күнгі “Бандылық және өзге қатысушылықта жасалған қылмыстар үшін жауапкершілік жөніндегі заңдарды соттардың қолдануы туралы” нормативтік қаулысында келесі түсіндірме береді: “ҚК-нің 31-бабының 5-бөлігінің талаптарына сай ұйымдасқан қылмыстық топты, қылмыстық қауымдастықты және бандыны құрған және оған басшылық еткен тұлға әрекеттері ұйымдасқан қылмыстық топпен, бандымен немесе қылмыстық қауымдастықпен жасалған қылмыстар үшін жауапкершілікті көздейтін 235-баптың сәйкесінше 1-ші немесе 2-ші бөлігі не 237-баптың 1-ші бөлігі бойынша саралануға жатады. Сонымен қатар егер ұйымдастырушы қоса орындаушы болып табылмаса, Қылмыстық кодекстің сәйкес бабы бойынша саралау 28-бапқа сілтемемен сараланады.

Экономикалық салалардағы ұйымдасқан қылмыстылық ұлғаюда. Қорқыту немесе физикалық күш қолдану арқылы рәкетирлер кәсіпкерлерді әртүрлі сылтаумен ақша төлеуге мәжбүрлейді.

Трансұлттық операциялар қылмыстық ұйымдарға тиімді нарыққа жол тауып, оларға кіру жолдарын табуға мүмкіндік береді, олар өздері үшін неғұрлым қауіпсіз болып табылатын аумақтан әрекет етеді. Қылмыстық қызметтен алынған табыстар әлемдік қаржы жүйесінің каналдары бойынша жүреді, олар ол үшін салықтарды айналып өтуге қолайлы аумақтарды таңдайды.

Қылмыстық қызметті жүзеге асыру барысында ол мемлекет және қоғам мүдделеріне үлкен нұқсан келтіреді. Ұйымдасқан қылмыстылықтың криминалдық әсер ету салалары бүгіндері ол қандай да болсын пайда алып келетін әлеуметтік қызметтің барлық салаларына еніп кеткен.

Қылмыстық ұйымдардың ұлттық шекаралардан шығуы тек қана нарықтың құрылымы өзгеруіне ғана емес, сонымен қатар құқықорғау органдарының бақылауынан ауытқу себептеріне де байланысты. Әртүрлі елдердегі қылмыстық сот әділдігінің және құқық қорғау органдары жүйесінің әртүрлілігі әр қылмыстық элемент үшін неғұрлым қауіпсіз болып табылатын аумақта орналасу мүмкіндігіне ие болады. Сондықтан қылмыстық ұйымдар өздері үшін неғұрлым

қауіпсіз аумақта орналасуға тырысады.

Қылмыстық топтар және қауымдастықтар өздерінің әсер ету аймақтарын кеңейтуде.

Қорыта келгенде, мемлекеттік билік бүгінгі күні сыбайлас жемқорлықпен шатысқан, мемлекеттік шенеуніктер ұйымдасқан қылмыстылықпен бірге әрекет ете отырып, оған белгілі бір қызметтер көрсететіндіктерін айтуға болады.

Сондықтан жерлердегі билік органдарында тәртіп орнатылып, халық пен партия, қоғам бақылауында болып, ұйымдасқан қылмыстылықтың жаңа тенденцияларын анықтау керек және құқық қорғау қызметінің басым бағыттарын анықтап, ұйымдасқан қылмыстылықтан халықты, әр азаматты жеке қорғау керек.

Жергілікті деңгейде ұйымдасқан қылмыстылықпен сәтті күресу үшін аумақтық билік органдары әртүрлі шаралар кешенін қолданып, саяси, әлеуметтік, мәдени-тәрбие, құқықтық шараларды пайдаланып, қоғам өміріндегі жақсылық, әділеттілік, адамгершілік заңдарын бекітіп, зорлық пен қатыгездікті болдырмау бойынша іс-әрекеттерді жүзеге асыруы тиіс.

Әдебиет

- 1 ҚР Конституциясы. – 30 тамыз 1995.
- 2 Ерин В. Глобальный план ООН по борьбе с организованной преступностью// Международная жизнь. – М., 1995. – № 3.
- 3 Алешин Д. Организованные формы соучастия в преступлении по УК РК и УК Украины, Законность. № 11, 2002.
- 4 Қазақстан Республикасы Жоғарғы Соты Пленумының Қаулысы Соттарды бандылық және қатысуда жасалған өзге қылмыстар үшін жауапкершілік туралы заңнаманы қолданудың кейбір мәселелері туралы 21.06.2001
- 5 ҚР Қылмыстық кодексі 16 шілде 1997.
- 6 Ұйымдасқан топтармен жасалатын қылмыстарды тергеу (тергеушілерге арналған Әдістемелік ұсыныстар) ҚР ҚПА. – Астана, 2002.

References

- 1 Constitution of Republic Kazakhstan. – 30 of August 1995.
- 2 Erin V. Global plan of the UNO on a fight against the organized crime// International life. – М., 1995. –№3.
- 3 Aleshin D. Organized forms of criminal participation on To the criminal code of Republic Kazakhstan bend To the criminal code of, Legality. – № 11, 2002.
- 4 Supreme Court Republic Kazakhstan Пленумының Decision Court band and another the crimes, that was done on to participate, to apply legislation үшін about жауапкершілік кейбір мәселелері туралы 21.06.2001.
- 5 ҚР Criminal code on 16 July 1997.
- 6 Crimes, that is done by groups, that united, to investigate(that was dedicated by investigator, suggestions) Republic Kazakhstan. – Astana, 2002.